

PEYAMİ SAFA'NIN YALNIZIZ ROMANINDA KADIN VE AİLEYE BATILILAŞMA EKSENİNDEN BAKIŞ

*Sümeyye DİNLER KÖKSAL**

ÖZET

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketinde hızlanma görülmektedir. Öncelikle askerî olarak başlayan Batı'yı örnek alma hareketi zamanla yaşamın her alanına yayılır. Batılılaşmanın toplumun her kesiminde kendini yoğun olarak gösterdiği bir dönem olan Milli edebiyat dönemi edebî eserler bakımından verimli bir dönemdir. Zira Batılılaşma ile büyük ölçüde değişime uğrayan sosyal yapıda ele alınacak çokça mesele ortaya çıkmıştır. Böylece Batılılaşma, dönemin birçok edebî eserinde temel konuyu teşkil etmiş olur. Toplumun büyük kesiminde yaşanan bu sosyal değişime kayıtsız kalmayan edebî şahsiyetler, Batılılaşmayı her yönüyle sık sık işlemişlerdir. Özellikle roman türünde Peyami Safa'nın Batı'yı ve Batılılaşmayı işleyen eserler verdiğini görürüz. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurları Batılılaşma ekseninde titizlikle ele alan Peyami Safa'nın, kadın ve aileyi bu yöndeki değişimine daha çok eğildiği dikkat çekmektedir. Kadının genel karakteri ve Batılılaşma serüveninde oynadığı rol üzerine kafa yoran Peyami Safa, eserlerinde kadınları özenle işler ve onlara önemli vazifeler yükler. Ailenin temel yapısı ve Batılılaşmadan etkilenme oranı üzerine de tespitlerde bulunan Peyami Safa'nın eserleri bu dönem adına önemli belgeler olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanında, kadınların ve aile yapısının, Batılılaşma ile nasıl bir değişime uğradığını tespit etmeye çalıştık. Bu eserde kadın ve ailenin Batılılaşma ile nasıl bir değişime uğradığının örneklerini öne çıkarma fırsatını bulmuş olduk.

Anahtar Kelimeler: Kadın, aile, Peyami Safa, Batılılaşma

OVERVIEW OF WESTERNIZATION AXIS TO WOMAN AND FAMILY IN THE NOVEL OF PEYAMİ SAFA'S YALNIZIZ

ABSTRACT

At the end of th 19th century Ottoman Empire had recognised the supremacy of West and quicken westernization movements. Westernization had started with military basis and then spread out whole social life. National Literature Period which the Westernization makes itself feel intensively in every part of society is a fertile period in terms of Literature. By the effect of this western change in the social life ; a lot of problems and issues had appeared which needed to work on

* İnönü Üniversitesi Doktora Öğrencisi, EL-mek: sdinler_20022000@yahoo.com

them. That is why this effective alteration had been main subject to most of the literary works written at that time period. Literary personality which not remaint indifferent for the social changes in the large part of the society often enacted the westernization as a matter. We see the Peyami Safa giving Works about west and westernization especially in novel type. The facts of social life in western basis is studied meticulously by Peyami Safa and he pointed on effects of westernization on women and family. Peyami Safa who worked about general character and westernization adventure of women uses women carefully and gives important duties for women in his novels. In his works he has very important findings about fundamentals of family life and effects of westernization that is why his literary works had acknowledged as very important documents explaining the time period of change. In this study we try to determine how the women and family structure was changed with the westernization in the *Yalnızız* novel of Peyami Safa. In this writing we have seen effects of westernization on women and family platform with examples.

Key Words: Women, Family, Peyami Safa, Westernization

GİRİŞ

Batı on altıncı yüzyılda, Ortaçağ'ın sorgulamasız, eleştirisiz, doğrudan kabul ve dine boyun eğen yaşantısını, yani dogmatizmini yırtarak aydınlanmaya adım atmıştır. Batı, başkaldırısını 'yanlış olan'larla birlikte kabul edilen ve süregelen her olguya yapar. Gelişmenin önündeki engel, gelenek ve inançlardır. Artık Batı'nın benimseyeceği her şey öncelikle akıl süzgecinden geçer ve deney ile tescil edilir. Geçmişten gelen ve bünyede var olan hiçbir şey kabule layık olamaz. Batı dogmatizmi reddetme konusunda oldukça katı bir dogmatik tavır benimser. Yüzyıllardır sunduğu sefilliğin ve yılgınlığın acısıyla "modernizm, geçmişle bir hesaplaşmayı değil; onu toptan reddetmeyi ve kendisini geçmişin mefhum-u muhalifi olarak tanımlamayı amaçlar"(Yavuz, 2009: 74). Batı geçmişi reddederek yeniden inşa ederken modernizmin tuğlalarını da dizmeye başlamış olur. Modernizmde süreklilik söz konusu olmaz, değişim esastır. Modern olan yenidir, yeniliklere akıl ile bilimin kılavuzluğunda ulaşılır. Modernizmin gerçekleri, duyuların algıladığı sınırlar içinde kalır. Modernlik toplumsal kitleyi değil bireysel yaşam tarzını destekler. Bu sebeple modernite bireysel karakter üzerine ahlak inşa etmekle ilgilenmez, toplumsal kuralları tanzim eder.

Avrupa'da Aydınlanma çağı başlayıp modernleşmeye ikmal olduğunda, özellikle Doğu toplumlarında, göz kamaştırıcı bir etki uyandırır. Doğu toplumları panikle Avrupa'yı tanıma ve taklit etme yarışına girerler. Osmanlı Devleti de Gelişmiş Avrupa ile aniden karşı karşıya kalmış ve şaşkınlık devresi dahi kısa sürmüştür. Böylece Osmanlı'da özümsemeden, kuru bir taklit ve Batı'ya yaranma yarışı başlar.

"Hâlbuki Rönesansın klasik kültürden doğuşu, bütün bir ortaçağ boyunca en aşağı bin senede vukua gelmiştir ve içinde barındırdığı en büyük cevher, bin sene evvel yıkıldığı sanılan Greko-Latin kıymetlerinin ağır istihalesinden başka bir şey değildir"(Safa, 1999: 188).

Osmanlı, Avrupalılaşıma sürecinde Batı'yı bir zihniyet, farklı bir ufuk olarak görmekten ziyade yüzeysel ve dış görünüşü ile algılar. Avrupalılaşımanın temel noktasının modernizm olduğunu kavrayamayan Osmanlı, değişimini – ya da dönüşümünü- Avrupa'ya göre ayarlamış, Avrupalılaşıma ile modernizmin aynı olduğu yanlışlığına düşmüştür. Hâlbuki "modernleşmenin yolu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Batılılaşmaktan geçmiyor[dur]. Modernleşme önce kendi kendimizi anlamaktan, kendimizi geleneksel bağlarla ilişkili özneler olarak yeniden kurmaktan geçiyor[dur]"(Yavuz, 2009: 100).

Yirminci yüzyılın en etkin edebiyat akımlarından olan Milli edebiyat dönemi birçok siyasal ve sosyal yeni oluşuma tanıklık hatta öncülük etmiştir. Batılılaşmanın hat safhaya ulaştığı bu dönemde edebiyatçılar yeni oluşumlara kalemleriyle katkıda bulunurlar. Milli edebiyat dönemi yazarlarımızdan Peyami Safa, yalnız romanlarıyla değil fikir yazılarıyla da dönemin nabzını tutmuş, hemen hemen her mesele hakkında fikir yürütmüştür. Peyami Safa'nın kafa yorduğu alana sosyal, siyasal, dinî, ahlakî, ekonomik ve hatta cinsellikle ilgili mevzuular girmiştir. Peyami Safa'nın toplumsal duruşunu o dönemde ülkeyi sarmış olan Batılılaşma sorunu şekillendirmiştir. Onun, meseleler karşısında araştırmacı duruşunu kaybetmemesinin yanında savunduğu görüşlerin yanlışlığını fark ettiğinde yanlışta ısrar etmediği yazdığı fikir yazılarında görülmektedir. Peyami Safa'nın sabit fikirli olmaması sürekli okuma ve araştırma çabasında olmasından ileri gelir. Nitekim bir zamanlar hemdem oldukları Nazım Hikmet'le kavgalı hale gelmeleri Peyami Safa'daki bazı fikrî değişimlerin yansımasıdır. Zira Safa, savunduğu fikirlerini cesurca, eleştirdiğini ise korkusuzca kaleme almıştır. Bu durum Safa'yı bazen hedef tahtası yaparken bazen de alkışlara muhatap yapar. Nitekim Peyami Safa, o dönemde yazılarıyla okuyucu üzerinde önemli ölçüde tesiri olan bir yazardır. 1930'larda Yedigün'ün ikinci sayısında, güzellik yarışmalarının önemli jürisi olan Peyami Safa'nın jüri hakkında vereceği tüyoların duyurusu şu şekilde yapılmıştır: "İstedliğini kral istediğini kraliçe yapan adam kimdir? Cevap verelim: Peyami Safa"(Ayvazoğlu 2008: 281). Duyurunun açıklamasında Safa'nın, bazı şairler ve yazarları kral yapan bazılarını ise tahtından eden tesirlerine değinilmiştir.

Peyami Safa, o dönemde Avrupa'da aydınlanma ve modernizm, Türkiye'de Batılılaşma adıyla dünyayı saran değişimi aşırı bir savunuculuğa düşmeden yorumlama yoluna gitmiştir. Ona göre, Türkiye için değişim kaçınılmazdır yalnız 'ne yönde bir değişim gerekiyor?' sorusu sorulmalı ve bu soruya makul cevaplar verilmelidir. Batılılaşmaktan kastedilen esasında nedir? Safa, tüm bu sorgulamalar üzerinde kafa yormuş ve Doğu-Batı sentezi adını verdiği çözüme ulaşmıştır. O, geleneksel değerlerimizi yitirmeden Batı ile temasa geçmek gerektiğini savunmuştur. Safa, Batılılaşma cereyanının etkilerini daha çok ahlak anlayışı, giyim ve muhit üzerinden göstermiş ve bu temsillerde en önemli rolü bir araç konumunda gösterilen kadın almıştır.

1. İki Farklı Cepheden Kadın

1.1. Batının Sefahatine Verilen Kurban: Kadın

19. yüzyılın sonundan başlayarak Avrupalılaşmanın Türkiye'de etkisini göstermediği alan neredeyse yoktur. Fakat halk, yanlış Batılılaşma olarak ifade edilen Batı'nın kültürüne meyiletme durumundadır. Halkta Batılılaşmanın, Avrupa'dan daha ileri gitme adına, aşırı bir uygulaması görülmektedir. Adeta 'kadının vücudunu sergilemesi Batılılık biz daha çok açarız, Batı'da evlilik gericilikse evliliğe biz daha çok karşıyız' anlayışı doğmuştur. Kadınlar soyunma adına utanmazlığını, erkekler geniş meşrebini ve kanun tanımazlığını kanıtlama yarışına girmişlerdir. Batı'nın tekniğiyle beraber taşınan hızlı tüketim, nefse ait ihtiyaçların karşılanmasında çeşitlilik, özgürlük anlayışı ve gösteriş merakı tabiatıyla en çok kadını sarar. Kadın adeta yıllardır hapis kaldığı evden kendini dışarı atmış ve bir şaşkınlık içinde özgürlüğün her türlüünü tatmaya kendini adanmıştır. Kadınlar evleri boş bırakıp sokakları doldurma gayreti içine girmişlerdir. İstirabın en çok ihtiyaç duyulduğu harpler döneminde kadınlar umumi bir gamsızlık hastalığına tutulurlar.

Peyami Safa, Avrupa'yı ikiye ayırmış ve 'Avrupalılaşmak' deyişine karşılık 'hangi Avrupa' sorusuyla karşılık vermiştir. Avrupa'da yoğun bir materyalist düşüncenin yaygın olduğu dönem Safa'ya göre 'eski Avrupa'dır. Ruhun ve mananın reddedildiği bu dönem ömrü uzun olmamış ve Safa'nın 'yeni Avrupa' olarak adlandırdığı dönem başlamıştır. Böylece eleştirilere

Turkish Studies

maruz kalan materyalizm yerini metafiziğin de söz sahibi olduğu bilimsel bir dünyaya bırakır. Yalnız Türk toplumu bu değişimi fark edememiş ve eski Avrupa'yı azami derecede yaşatmaya ve yaşamaya gayret etmiştir. Avrupalılaşıma cereyanının etkileri kendini en çok kadında göstermiş ve bu değişim en çok kadında hissedilmiştir. Ahlaksızlığın sınırlarını zorlayan vakalar artmaya başlamış ve nihayet Avrupalı olunmuştur. Anadan doğma soyunan, evlilik kurumunu hafife alan ve çocuk doğurmaya dudak büken elbise askıları türemiştir. Onlar yalnızca "Manken gibi kıyafet teşhir eder ve manken gibi susarlar"(Safa 2007: 59). Düşünmek, fikretmek ve kafa yormak kadınlarımız için gericilik addedilmiştir. Yalnız Safa'ya göre "bunların Türk kadılığı ile alakaları yoktur. Nüfus cüzdanlarındaki 'Türk' kelimesini silerseniz hiç birinde Türklükten eser kalmaz. Bunlar soysuz, köksüz, dinsiz, milliyetsiz, vicdansız ve hayâsız bir keyif sürücüsüdür. En küçük ve geçici bir gönül macerası veya şöyle böyle bir menfaat onların Türk tâbiyetini terk etmelerine kâfi gelir: Amerikalı da olurlar Hıristiyan da" (Safa 2007: 74). 'Sosyete' için kimin ne giydiği, vatan müdafaasından daha önemlidir. Onlar vatana, müdafaaya, millî değerlere olabildiğince lakayt duruyorlardır. Hatta birçoğu bu değerlerden gafil idiler. Onlar, konuşmaz, konuştuklarında modadan başka bahis bulamaz, başka bahis bulsa Türkçe kelime bulamaz. Safa'nın ifadesiyle bu tip kadınlar 'salon kadını'dır. Salon kadını, gösterişli ve zengin giyinir, yabancı dil konuşur, piyano çalar, eve tıkılıp kalmaz, ev işleri ve çocuk bakımı ile kendini harap etmez, memleketin sıkıcı meseleleri ile alakadar olmaz.

Avrupalılaşmayı elbise, lüks, güzellik ve Paris debdebesi olarak algılayan, kendini 'sosyete' olarak adlandıran kadınlar-kızlar, eve, namusa, ahlaka, örtünmeye ve evliliğe savaş açmıştır. Hatta en başta bu mücadele bir 'sokak-ev harbi' olarak kendini gösterir. Safa, bu savaşın asıl manasını sezerek "felaket sokağın evi yenmesinde ve onun temellerini çökertmesindedir"(Safa 2007: 173) demiştir. Şüphesiz, kadın ruhunu anlayan ve ona hayranlık duyan Peyami Safa, kadının bu düşüşünden çok müteessirdir. Zira toplumda kadınlar, analık vasfını yitirmekte ve ideal kadın ufukta kaybolmaktadır. Bu ziyan medeniyeti temelden sarsan sebeplerin önde gelenlerindedir. Fakat 'sosyete'yi Türk kadını olarak kabul etmeyen Safa, Türk kadınları hakkındaki umudunu şu cümlelerle anlatmaktadır: " Türk kadını bunlara karşı iliklerini donduran bir tiksinti, bir öğürme isteği duyuyor. Kocasını şehit vermiş Türk kadını, çocuğunu yetiştirmek için saçını süpürge etmiş Türk kadını, millî meselelerde her gün heyecan duyan Türk kadını, yüksek değerlerin koruyucusu Türk kadını bu sosyete süprütülerinden bucak bucak kaçıyor"(Safa 2007: 74). Bu fikir yapısının tezadı olan karakterleri ise Safa, Sözde Kızlar romanında 'tango' olarak adlandırır: "Tango demek, dinini, milliyetini sevmeyen; mahallesine, ailesine isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günahı işleyen ve böyle Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen melun karı demektir"(SK, s. 188).

Bin yıllık Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ve ilim-irfan deryası Endülüs'ün dağılışının lükse düşkünlüğün neticesinde olduğu tarih kaynaklarından çıkarılabilecek bir yorumdur. Düşünmekten uzak 'sosyete' toplumu tarihten ders çıkarma basiretine sahip değildir ve yaklaşan tehlikeyi göremeyerek Batılılaşmanın empoze ettiği lükse doğru koşmaktadır. Avrupa, geçirdiği buhran döneminden sonra bir uyanış gerçekleştirmiş fakat Türk toplumu uzun süre aynı rüyada yaşamaya devam etmiştir. Lüks düşkünlüğü en çok kadınları saran, hastalıklı bir oluşumdur. Zira tüketim çeşitliliği ve vücudunu teşhir imkânı bulan kadınlar bu fırsatı kaçırmayacak ve ellerinden geldiği kadar kıyafet ve eşya sahibi olmaya çalışacaklardır. Onlar tüm gayelerini moda, kalite ve gösteriş olarak belirlemekle Osmanlı'nın çöküşünde etkili olan kötü ekonominin büyük kısmını oluşturacaklardır.

1.2. Ruh ve Beden Terkibinde Ruhun Temsilcisi Kadın

Peyami Safa, kadını yalnızca Batılılaşma cereyanı içinde bir figür olarak görmekten öte kadınların müşterek fitratları üzerine de tespitlerde bulunmuştur. Safa, kadını ne eşya gibi gören bir

anlayış ne de feminist düzlemde aşırı bir taraftar konumunda ele almıştır. O, kadın ve erkeğin farkını ifade etmekle birlikte bu görüşü erkeğin üstünlüğü açısından değerlendirmemiştir. Safa'nın yorumu kadının özgür hareket etmesi yönünde olmuştur. Yalnız bu 'özgür' kelimesiyle ifade edilen ahlaki değerlerden soyutlanıp nefsin isteği yönündeki bir özgürleşme değildir; kadının özgürleşmesini toplumsal rollerdeki tercihi için kullanılmıştır. Peyami Safa bu düşüncelerini şu cümlelerle açıkça ifade etmiştir: "Aile isteyen kadınlara iş vermemeliyiz, iş isteyen kadına da ev teslim edilmez"(Safa 2007: 18). Safa'nın bu cümlesinde 'aile isteyen kadına iş verilirse o kadından başarı beklenmez ve iş isteyen kadına da aile verilirse o ailede huzurlu bir hava aranmaz' kabilinden bir ikaz seziliyor. Kadın, gücünü nerede kullanacağına kendisi karar verir ve toplum da bu kararı kabullenmelidir. Peyami Safa bu ifadelerini takip eden cümlelerinde kadın-erkek eşitliğini yorumluyor: "Kadın erkekle bir olabilir mi? Evvelce de yazdığım gibi bu soru diğer birçok soruyla beraber sorulmalıdır. Hangi kadın? Hangi zamanda? Nerede? Nasıl?"(Safa 2007: 18) Bu ifade ile Safa, kadın-erkek eşitliği tartışmasına meslek, zaman ve biçim ölçütlerini de ekleyerek yeni bir yorum getirmiştir.

Peyami Safa'ya göre "Kadının bütün mizacı teslim olmaktır (...) Onun silahları ve savaş usulleri bambaşka. Onlar belki çabuk teslim oluyor, fakat kaleyi içten fethediyorlar. Esaretlerinde bile zafer ve hâkimiyet var."(2007: 13) Safa'nın bu ifadelerinde bir memnuniyet kokusu duyuluyor. O kadınlara yakıştırdığı bu harp taktiğinden oldukça memnun görünüyor. Çünkü ona göre anima(kadın) ruhtur, animus(erkek) akıldır. Peyami Safa gibi ruhu ince bir karakterin, animanın ruhu temsil etmesinden memnun olması kaçınılmazdı. Bu mevzuda Safa'nın şu sözü ilgi çekicidir:

"Anima'nın şarkıları da rüyaları gibi bir sırdır. Her güzellik gibi (...) yarı karanlığın sırları ve sembollerinde rüyalaşan kadın ruhu, ipekler ve boyalar altında saklanan vücudu gibi bütün büyüünü meçhulden alır: 'Malumu sezdirir, ele vermez' umdurur, buldurmaz"(2007: 22).

Kadındaki bu derin giz Safa'yı oldukça etkilemiş görünüyor. Cümlelerinin ruhunda Safa'nın mutluluğu hissediliyor. Yalnız zaman içinde -ki bahsedilen zaman Batılılaşmanın şekillendirdiği bir zaman- Peyami Safa'daki bu hayranlık, yerini üzüntüyle beraber tiksintiye bırakacaktır.

Safa'ya göre kadın, anne olduktan sonra çocuğa vereceği eğitimi aile içinde tamamlamalı ve ideal bir anne olmalıdır. Safa, kadın için meslek veya ev tercihinde öngördüğü serbestliğin yanı sıra kadınların tercih ettikleri alanda uzmanlaşmasını bekler. O, "Doktor olacak bir kadınla ana olacak kadının lise tahsili birbirinin aynı olamamalıdır"(2007: 26) der. Kadın, temelden yetişmeli başarılı bir anne olmalıdır. İdeal kadın, doktor ise ideal doktor, ev hanımı ise ideal anne olmalıdır. Kadının entelektüel kültürden önce ev bilgisine sahip olması gerekir. Piyano çalmayı öğrenmek faydalı olabilir fakat öncelikle kadın ev bilgisi ve çocuk terbiyesi konusunda yetişmelidir. Çünkü "Aile cemiyetin temel taşıdır; bir ev kurmak, mübalağa değil, bir devlet kurmak kadar teknik bilgi ve incelik isteyen bir iştir. Her aile küçük bir devlet olduğu için ve yuvayı dışı kuş yaptığı için"(Safa 2007: 27)! İyi bir anne olabilen Türk kızı, yabancı dil ve kültür öğrenmeden önce etraflıca kendi dilini ve kültürünü öğrenmelidir. Kendi kültürüne, diline ve edebiyatına hâkim olan kadın, istek dâhilinde yabancı dile yönelebilir. Kadın tercihini öncelikle anne olup olmayacağına göre yapmalıdır. Anne olmayı tercih ederse, iyi bir eğitimci olduktan sonra meslekî yönelimler gerçekleştirebilir. Bu meslekî yönelimleri de zorunluluklara göre tercih etmelidir.

Kadındaki annelik hissi, ruhunu diğerkâm yapar. "Heyecanı kendinde değil sevdiklerinde arar. Bu, kendini başkalarına, sevdiklerine dağıtan cömert bir ruhtur. Cömert ve fedakâr. Sevdikçe hürriyetten başlayıp en kuvvetli arzularını feda eder, feda ettikçe sever"(Safa 2007: 47). Kadındaki bu feragat potansiyeli kaynağını annelikten alır. Safa'nın kadına yüklediği bu vasıflardan ve onu bu denli yüceltmesinden anlaşılıyor ki onun için ideal kadın bu fedakârlık ruhuna bürünebilmiş, anneliğini yitirmemiş kadındır:

Turkish Studies

“Yüzbin nazariyenin yüzbin planını çatlatarak darmadağın edecek bir canlılık, çokluk ve değişik âlemi içinde doğacak ideal kadın, ne sadece iktisadî hesaplarla tezgâha ve tarlaya sürülen işçik kadın, ne sadece klasik tabiat ve aile mülâhazalarıyla bütün kainatın mutfak ve loğusa döşegi arasında kalmış ev kadını ne de sadece elinin hamuru ile umumî idare işlerine karışarak millet ve belediye meclislerinde nutuk irad eden sosyal ve siyasi kadındır. Bunların hiç biri, tek başına ve ötekiler aleyhine yarının kadını temsil edemezler”(Safa 2007: 83).

Safa, yarının kadınına anne, iş kadını ve kültürlü olma sıfatlarını yüklerken cesaretini kadının sahip olduğu fedakârlık ve metanetten almış olmalıdır. Yalnız bu vasıflardan kadının anne olması öncelikli gelir. Çünkü kadın rahminde devletin yükünü taşır. Zira ‘medeniyet beşiği loğusa döşegidir’. Devletin bekası iyi yetişmiş nesillere bağlıdır ve bu nesillerin kaynağı annedir. Tabiat ve cemiyet “kadının her şeyden evvel ana olduğunu ilan edip duruyor”(Safa 2007: 84).

2. Cemiyetin Temel Taşı Aile

2.2. Aile Kurumunun ‘Değersizleşme’ ile Mücadelesi

Batılılaşma akımı içerisinde en büyük hasara uğrayan kurum şüphesiz aile olmuştur. Çünkü ailenin temelinde bulunan kadın yanlış Batılılaşmanın en derin tesirlerini hissetmiştir. Aileyi oluşturan diğer unsur olan erkeğin de geniş meşrepli olması ve evlilik kurumuna sıcak bakmaması aile kurumunun darmadağın olmasının diğer sebebidir. ‘Yeni Avrupa’da bekârlık karşıtı kanun çıkarken Türkiye’de bütün bir aileye rastlamak güç hale gelmiştir. Türkiye’de hürriyetine düşkün olan gençler evlenmez lakin zevklerinden de vazgeçme taraftarı olmaz bir durumdadırlar. Evli olanlar da bir yandan hürriyet şarabı içmeye devam etmişlerdir. Bu durumun en acı tarafı ise artık anne-babaların da onayının alınmış olmasıdır. O dönemde evladının düştüğü batağı Batılılaşma olarak görüp gurur duyan ailelere de rastlanmaktadır. Peyami Safa, fakir çocuklar için düzenlenen baloya en pahalı kıyafetleri ile gelen zengin çocuklarını donatan zihniyeti “Bu balonun tafsilatını dinleyince, bir sonradan görmeler gurubunun yalnız aklımdan değil, zevkenden, vicdanından ve bütün insanlık vasıflarından şüpheye düştüm. Oraya getirilen, sosyete mensup kız çocuklarının hemen hepsinin yüzünde makyaj, yanaklarında pudra, dudaklarında ruj...”(Safa 2007: 180) tablosuna dikkat çekerek eleştirmekle birlikte bu batağa masum çocuklarının da çeken ailelere sitem etmiştir ve nihayet kendine “Nereye gidiyoruz?” sorusunu sormuştur. Aile kurumunun maruz kaldığı bu parçalanma ve itibarsızlaşma Peyami Safa’nın birçok romanında somutlaştırılarak eleştirilmiştir.

Peyami Safa’nın, ailede Batılılaşma neticesinde başlayan bozulmaya dengesiz bir şekilde verilen bazı ebeveyn tepkilerine de karşı çıkmaktadır. Çocuğunu ‘mum gibi’ yapan aile Batılı unsurlara meyiletmekte çekinmez lâkin çocuğuna şiddetle yasaklar ve yasak isyancısını doğurur. Ayrıca bu aileler hürriyet ve demokrasi yanlısı görüntüsü verdikleri halde çocuklarına baskı uygularlar. Peyami Safa, Milliyet’teki yazısında yadırgadığı durumu yaşadığı bir örnekle anlatır:

“Memleketi ve kendisi için demokratik hürriyetlerin azamisi istedikleri halde çocuklarına en korkunç istibdad rejimlerini reva gören aileler tanırım. Bir tanesi çok yakın dostlarımdandı ve bir fikir adamımızdı. Bir gün, Büyükağa’da, Akasya otelinin balkonunda onunla rakı içiyorduk. Yetişmiş oğlu yanıma geldi. Babasının haberi olmadan her çeşit içki ve sigara içtiği halde, onun karşısında boynundan ayaklarına kadar bütün vücudu alçıya konmuş gibi, hareketsiz oturdu. Yemedi, içmedi ve pek az konuştu. O zaman isyan ettim. Babasına, hayran olduğu Rausseau’nun terbiye anlayışına bu kadar aykırı bir istibdadın manasızlığını anlatmak için her şeyi söyledim. Bana hak verdi. Oğlunun vücudu kolunun alçısından çıktı, önüne kadeh geldi ve sigarasını da ben verdim. Bu gün o genç, en başarılı vekillerimizden biridir.

Ailelerinde istibdad olan bir memlekette gerçek bir hürriyet rejimi kurmak var mıdır aceba”(Safa 2007: 158)

Safa’ya göre, ailesinde özgür bir şekilde fikrini söyleme hakkı olmayan bireylerin topluma faydalı olması düşünülemezdi. Çünkü baskı içinde büyüyen bireyler ya isyankâr ya da

düşünmekten, idrakten yoksun, kuzu gibi güdülen karakter sahibi olurlar. Anlatılan örnekte babasının oğluna temin ettiği samimiyet onu başarılı vekil yapan en önemli unsurlardan biri olmuştur.

2.1. Eşsiz Bir Lezzet: Aile Huzuru

Peyami Safa, babası İsmail Safa'yı erken yaşta kaybettiği için annesinin koruyucu kanatları altında yetişmişse de tam tekmil bir aile sıcaklığından mahrum kalmıştır. Bu babasız evin etkisi evlendikten sonra karısını ve çocuğunu bilhassa akşam yemeklerinde yalnız bırakmama gayreti olarak tezahür eder: "Eşine annesinin, oğluna kendisinin bildiği eşsiz ve babasız sofraya ızdırabını yaşatmak istemiyordu"(Ayvazoğlu 2008: 291).

Devletin temellerini aileye bağlayan Peyami Safa için aile hayatı oldukça önemlidir. Fakat aşksız evlilik ona göre zinadan farksızdır. Aşk evlilikte önemli bir şart olmalıdır. Çünkü nikâh için atılan imza yalnız vücutları değil ruhların da birleşmesini sağlaması gerekir. Ona göre, evlilikte aşk olmaması sadakatsizliği doğurur ve bunun neticesinde hala o iki insana evli denilebilir mi? Peyami Safa, evlilikte aşkın önemi kadar evliliği taze tutmak ve sağlam kılmak için eşlerin "en samimi anlarda bile, birbirinin karşısına yalın ayak bir ruhla çıkmaktan sakınmaları"(Safa 2007: 150) gerektiğini vurgulamıştır. Eşler daima birbirlerine karşı keşfedilecek ve değişebilecek bir yön sunmaları gerekir. Eşlerin kendilerini keskin çizgilerle tanıtmaları aileleri sarsan sebeplerden biri olmuştur. Safa, "Ailelerin çoğu 'belki'siz konuşmak yüzünden yıkılmıştır" derken günümüzde monotonluktan şikâyet eden eşlerin hastalığına teşhis koymuş olsa gerek.

Aileyi toplumun temeli kabul eden Peyami Safa, çocuğun ve eşlerin en önemli yetişme mekânının aile olduğu söyler. "Ev, küçükler için de, büyükler için de, en büyük mektep ve en büyük akademidir. Kültür beşikten mezara kadar devam eder."(Safa 2007: 25) Safa, aile içi terbiyeye bu deni önem verdiği için kadınlara, çocuğun ilk öğretmeni olan annelik vasfıyla bir derece daha fazla değer vermiştir. Ailedeki çocuklar gelecek neslin fertleri olduğu için onların eğitimi ve terbiyesi önemli bir aşamadır. Safa, ne kadar İsmail Merve Safa'sını istediği gibi yetiştirme imkânı bulamamışsa da çocuk eğitimi hakkında "Çocukla çocuk olan ve onun faaliyetlerine müdahale değil, iştirak eden, bunu yapamadığı zamanlarda onu serbest bırakan ana baba ideal terbiyeyi sezmiş insanlardır"(Safa 2007: 158) çıkarımında bulunmuştur.

Peyami Safa, Batılılaşmanın hayatın her alanına yayıldığı dönemde 'asrî aile' tabirine şiddetle karşı çıkmış, ailenin asrîsinin olamayacağını ifade etmiştir tıpkı "asrî namaz, asrî kible ve asrî imam olamayacağı gibi"(BTR, s. 49). Ona göre ideal aile "eski ailenin gülünç taraflarını atarak, an'nenin hoşuna giden taraflarına istinat eden bir ev" (BTR, s.49) olmalı ve bu aile asrî ailenin yaşama biçimini değil de açık fikirli oluşunu benimsemelidir. Bu ideal ailenin ideal eşi ise "eski ailelerin kapalı ahlakî terbiyesi ile yani ailelerin açık fikrî terbiyelerini haiz bir genç kız"(BTR, s. 48) olmalıdır.

3. *Yalnızız Romanında Kadın ve Aile Üzerinde Görülen Batılı Unsurlar*

Yalnızız romanında Batılılaşmanın etkisi ile bozulan ahlakî yapı ve maddeleşen dünyada insanın kaybettiği mana âleminin aranması işlenmektedir. Romanda insanların, zevk ve bedensel hazlardan ibaret bulduğu dünyada kendini bunların hizmetine vermesi ile zihni ve kalbi değerlerin geçerliliğini yitirmesine değinilir. Romanın başkahramanı Samim'in Simeranya'sı ile Peyami Safa insanı, dünyayı ve aşkı idealize eder.

Romanda özellikle dikkati çeken akraba ilişkilerinin yozlaşmış bir şekilde yansıtılmasıdır. Samim, eskiden metresi olan Necile'nin kızı Meral'e âşıktır. Üstelik Meral, annesi Samim'in metresi iken doğmuştur. Yani kendi kızı olması ihtimali vardır. Meral, Samim'in yeğeni Selmin'le okul arkadaşı olmakla beraber Selmin, Meral'in ağabeyi ile nişanlıdır. Mefharet, kızı Selmin'in

hamile olduğunu hissettiğinde önce küçük kardeşi Besim'den sonra ağabeyi Samim'den kuvvetle şüphelenmiştir. Besim ise bunun mümkün olabileceğini, yeğenine o gözle baktığını rahatlıkla ifade eder: “İnan ki böyle bir şey imkânsız değildir. Çünkü Selmin’i çok güzel bulduğum ve senin kızın olduğunu unuttuğum anlar çok oldu. Hani şöyle bir karıncalandım. Kız kardeşim olsaydı yine benden şüphe edebilirdin”(Y, s.19) . Bu çarpık ilişkiler ağı içerisinde Samim, insanın nefsi ile ruhu arasındaki dengeyi kuran ve sevgilisi Meral’e de bunu telkin eden bir karakterdir. Lâkin Meral, içindeki Paris heveslerinin kurbanı olacaktır. Roman, Meral’in yanarak ölmesi ile son bulur.

Samim’in ailesi ne kadar bir aile gibi görünse de yuva kelimesinin yakışacağı bir havaya sahip değildir. Herkes ayrı karakterde ve düşüncededir. Selmin’in annesi ile çekişmesi, hamile olduğu yalanını uyduracak kadar çirkin boyutlara varır. Samim maneviyatın öneminden dem vururken kardeşi Besim için hayat yemek ve kadından ibarettir. Bu tür kopuk aile bağları Meral’in ailesinde de söz konusudur. Annesi ile babasının; annesinin ahlaksızlığı, babasının umursamazlığı sebebiyle ayrı olması kopukluğun temel sebebidir. Meral’in çapkın ve hovarda ağabeyi Ferhat, kardeşinin ahlaksızlığına onu öldürmekle tehdit edecek kadar tahammül edememesi ailedeki çelişkili ilişkilerin varlığını gösterir: “Kaçamazsın, dedi, hiçbir kuvvet seni benim elimden kurtaramaz. Bak haber vereyim: Suratının iki dakikalık ömrü var. Doğruyu söylemezsen ağzını, burnunu dağıtacağım. Bağırayım deme, gebertirim”(Y, s. 349). Tartışmanın ilerleyen safhalarından Ferhat’tan daha açık bir tehdit gelir: “Vururum seni, anlıyorsun” (Y, s. 354)?

Yalnızız’da kadınlar güçsüz, kararsız, ahlâksız, zayıf ve biraz da tuhaf resmedilmektedir. Roman, anne Mefharet’in ölçüsüz çıkışıyla başlamaktadır. Mefharet, sıkıntıdan mahrum yaşayamayan bir kadındır. Muhakkak canını sıkacak bir şey bulmaktadır: “Endişe ile beslenen ruhların üzüntüye ne kadar muhtaç olduklarını bilirdi. Kız kardeşinde bu ihtiyacı her zaman görmüştü (...) Bahtiyar olmak için bedbaht olmağa ihtiyaç var. Her insan böyledir. Fakat Mefharet gibi galeyanlı tiplerde bu daha açıktır: ‘Başının belasını arıyor’ der halk” (Y, s. 160). Onun bu tuhaf karakteri yalnız kadına mahsustur. Bu karakteri bir erkek üzerinden tasvir etmek güçtür. Çünkü mantık dairesine teğet geçen bu karakter, kadınlığın ayrıntılara hâkim olmasının bir mahsulüdür. Selmin ise hırsının kurbanı, sebepsiz, idealsiz yaşayan zayıf bir kadındır. Nişanlısı olan Ferhat’ı kabul etmeyen annesinden intikam almak için büyük bir istek duymakla beraber Ferhat’ı kendi de istemiyordur. Selmin’in istediği benliğini beslemektir. Selmin’in dayısı Samim onun karakterini şu şekilde tahlil etmiştir: “Sen iki cepheli bir inat içindesin. Evvelâ annene karşı. Onu kendi arzuna râmettikten sonra, Ferhat’la hesaplaşmak istiyorsun”(Y, s. 150). Selmin’in annesine hamile olduğu oyunu dayandırdığı zemin önemlidir. Zira Selmin çocuğunu Avrupa’da doğurup orada evleneceğini ifade etmiştir. Onlara göre Avrupa’da gayri meşru çocuk doğurmak sıradan bir hadisedir. Meral ise ikilemde kalan bir kadındır. Samim’den vazgeçememekle beraber birçok erkeğe meyleder. Selmin’in Meral hakkında verdiği izahat bu bakımından açıklayıcıdır: “Meral Cezmi’yi size tercih etmiyor, fakat otomobilini ona tercih ettiğine eminim.” (Y, s. 154) Samim, Meral’de iki taraf olduğunu tespit eder ve fazilet arzulayan tarafını tercih etmesini telkin eder. Samim, Meral’in bilinçaltı arzularını maddeleyerek zihnine ‘bir vuzuh ziyafeti’ çeker:

“Bazı incelikleri feda edilmesi pahasına, bu arzuları saymaya çalışayım:

1. Bütün şanlarını denemek imkânını veren bir hürriyete kavuşma arzusu,
2. Kendi kendisinin tam ölçüsünü bulma arzusu,
3. Kendi kendisini değiştirme arzusu,
4. Muhitini değiştirme arzusu,
5. İnsan temaslarını zenginleştirmek arzusu,
6. Tecrübelerini zenginleştirmek arzusu (Hadise olarak),
7. Kireçlenmiş itiyatları kırıp yeninin meçhulüne yönelen ruhta yaratıcı hamlelere serbest zemin hazırlamak arzusu,
8. En son haddinde iyi giyinip güzelliğinin azamisini kendi kendisinin hayranlığına arzlemek arzusu (Narsizm),

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

9. Başkalarının arzusunu son haddine vardırmak arzusu,
 10. Kendi nefsiine karşı bir şahsiyet ve irade zaferi kazanıp aşağılık duygusundan kurtulma arzusu,
 11. Bu zaferi başkalarına da göstermek arzusu,
 12. Aşka ve benden gelen tesirlere isyan ve mukavemet imkânlarını çoğaltan yeni alaka ve cazibe merkezleri bulmak arzusu,
 13. Bu uzaklaşmanın ben de uyandıracığı ıstıraptan acı ve heyecan duyma arzusu,
 14. Aynı zamanda benim ıstırabımdan keyif duyma arzusu(Sadizm),
 15. Benimle mücadelesinde sırf mücadele zevki duymak arzusu,
 16. Kendi nefsiyle mücadelesinde sırf mücadele zevki duymak arzusu.
- Şimdilik hatırıma gelenler, bunlar. İkinci Meral'in birinciye karşı sık sık yaptığı ruh baskılarında bu arzuların bazıları hâkim.”(Y, s. 183-184)

Fakat Meral bu tespitlere hak vermekle beraber arzulu tarafının yolundan gider. Zaten hülyalarında hep aynı arzu vardır: “ O...h, serbest, serbest, Paris, Paris”(Y, s. 356)! Ayrıca Meral oldukça da kararsızdır. Paris hülyaları ile yaşarken aklına Samim geldiğinde “Meral'de bütün hareket arzularını”(Y, s. 357) kurutmaktadır. Seçtiği yolda giderken dahi akli reddettiği taraftadır. Paris'e gitmek hatta sadece gitmek arzusu ile yanarken şefkatle kucaklanmak hissi duyar ve Samim'i düşünür: “Ah şimdi burada olsa o. Her şeyimi her şeyimi veririm ona. Kollarının arasında ve ruhunda eririm. Ne aptalım ben ne aptal, aptal”(Y, s. 360). Meral'deki bu iç çatışmanın galibi ikinci Meral olur ve seçtiği yolda dramatik sona gider. Samim Simeranya'da Meral'i sona götüren etkenleri ele alarak ona yönelttiği bir eleştirisinde Meral temsilinde onun gibi tüm kadınları hedef almaktadır:

“Şimdi o yeni tayyörünün içinde geçirdiği şekil inkılâbının heyecanıyla mest, benden başkalarına ait dikkatler arayan görünüş kazancının onu yeryüzünün milyonlarca lüks tavuğunda müşterek bir koketiri seviyesine ve terzi makasından çıkma kuklalar serisine düşüren bir kayıp olduğunu bilmiyor. Moda kalıbı yerine ferdi yaratmalarını koyan şahsiyetlileri bulmak için Simeranya'ya kadar gitmeğe lüzum olmadığını ona söyledim”(Y, s.135).

Romanın en ahlaksız karakteri olan Feriha, eleştirilen karakterin prototipini oluşturur. Babası ölünce barda çalışmaya başlar ve kendisinden çok yaşlı biri ile Paris'e gider. Feriha, romanın genç kızlarının özendiği tiptir. Feriha'nın, Meral'e telkinleri onun düşüncelerini açıkça gösterir: “Bu adamla evlenilmez. Genç değil, güzel değil, senin altına bir Chevrolet çekmiyor. Müstebit, ukala. Şakir'in parası çok hiç olmazsa”(Y, s. 224). Meral, açıktan Feriha'ya özenirken romanın bir diğer kadın karakteri Selmin'de bu özentili kiskançlık şeklinde nükseser.

Meral'in annesi Necile de zamanında birçok erkekle ilişkisi olmuş bir kadındır. Kısacası romanda bir tek akli başında, ahlâklı kadın yoktur.

Peyami Safa, *Yalnızız*'da insanların maddi ihtiyaçlarını manevi değerlerin üstünde tuttıkları için âşık olamadıklarını ve aile kuramadıklarını, aile kursalar da bu ailenin dağıldığını özenle işler. Nühket Esen, Peyami Safa'nın bu romanının konusu hakkında şu yorumu yapmaktadır: “Ahlâk konusu üzerinde önemle durulan bu romanda Safa, insanlardaki ahlâk çöküntüsünü kişilik yapılarındaki bozukluğa ve bu bozukluğa sebep olan maddi ihtiyaçların giderilmesini ön plana alan modern dünyaya bağlıyor. Safa'ya göre, insanlarda iki kişilik var. Birincisi sosyal ve kutsal değerleri içeren, içinde sevgili, aile, meslek, millet, insanlık ve Allah sevgisi olan kişilik. İkinci kişilik ise fani değerleri içeriyor. Tabiatın, uzviyetin, içgüdülerin, biyolojik hayatın, para ve lüks hırsının hâkim olduğu kişilik. Modern dünyada ikinci kişiler öne çıkıyor”(1997: 150). Kültürel değerleri ile Batılılaşma arasında kalan tiplerin yanı sıra gönlünü tamamen Paris'e vermiş tiplerle ahlâkî yönden karmaşık olan bu dönemi anlatır. Romandaki kadınları bu denli yoldan çıkararak mezun oldukları yabancı okullar, Paris rüyası, Avrupalı yaşantı ve güzelleşme arzusudur.

Turkish Studies

SONUÇ

Peyami Safa romanlarında kadınları önemli vazifelerle donatmıştır. En ahlaksız ve karaktersiz kadının da vazifesi vardır. O vazife yanlış olanı göstermektir. Safa'nın diğer romanlarında da görüleceği gibi, tasvip edilmeyen kadın karakterlerin feci bir sonu olmaktadır. Onlar bu son ile ibret-i âlem vazifesini yüklenmiş olurlar. Peyami Safa'nın romanlarında kadınlara atfettiği diğer vazife de Doğu ile Batı'yı, erkek temsinde tercih etme vazifesidir. Doğulu yaşayan bir erkek karakter ve Batılı değerlere bürünmüş diğer erkek karakter arasında karasız kalmış kadın karakter seçimini yaptığında arka planda Doğu'yu veya Batı'yı tercih etmiş olacaktır. Bu seçim daha derin anlamda madde ve ruh arasında yapılmaktadır.

Kadın ve ailenin yapısal durumuna ve Batılılaşma ile yaşadığı değişime bir hayli kafa yoran Peyami Safa, romanlarında çizdiği kadın profilleri ve aile yapıları ile düşüncelerini yansıtır. *Yalnızız* romanı da Safa'nın Batılılaşma eksenindeki kadın ve aile hakkındaki görüşlerini işlediği romanlarından biridir. Peyami Safa bu romanda, Batılılaşmanın kadınlar üzerinde yaptığı tesirleri çeşitlendirerek işlemiştir. Romanın kadın karakterlerinden Batılılaşmayı Feriha gibi lüks ve zevk aracı olarak gören kadın tipinin yanında ârafta kalmış nefis ve fazilet arasında bocalayan Meral de ayrı bir tip oluşturur. Bunların dışında içi tamamen boşaltılmış, anlamsızca hayatını sürdüren, bir fikre sahip olmaktan âri olan Selmin gibi ayrı bir tip de mevcuttur. *Yalnızız* romanın aileleri ise dağılmış durumdadır. Bütünlük arz eden, geniş ya da çekirdek herhangi bir aile tipinin tüm unsurlarını içinde barındıran bir aile yoktur.

Peyami Safa'nın kaleme aldığı birçok romanında kadın karakterler ve aileler, onun Batılılaşma'yı algılama meselesini iletmesinde önemli bir araçtır. Çünkü Safa'ya göre medeniyet kadınların gözüne hitap etmektedir ve onlarda değişim daha net gözlemlenebilir. Ailenin kurucu güçlerinden olan kadınlardaki bu değişim hassas dengede duran aileyi doğrudan etkilemiş ve ailenin hızlı değişimine yol açmıştır. *Yalnızız*'ın kadınları ve aileleri de, Safa'nın işlemeyi amaçladığı bu tezi yüklenmiş durumdadırlar.

KAYNAKÇA

- AYVAZOĞLU Beşir (2008) *Peyami Hayatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ESEN Nükhet (1997) *Türk Romanında Aile Kurumu*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- SAFA Peyami (Tarihsiz) *Bir Tereddüdün Romanı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____(2007) *Kadın-Aşk-Aile*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____(Tarihsiz) *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____(Tarihsiz) *Yalnızız*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____(1999) *20. Asır Avrupa ve Biz*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- YAVUZ Hilmi(2009) *Alafrangalığın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.